

Hilde Henriksen Waage

Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier (IAKH),
Universitetet i Oslo (UiO)

HIS 2411/HIS 4411 Neighborhood Bully? Stormaktene og Midtøsten siden 1945

Tema 4:

Stormaktene og Midtøsten etter første runden i oppgjøret mellom Israel og de arabiske stater

Anbefalt litteratur:

Ole Kristian Grimnes, *Den todelte verden, Cappelens verdenshistorie, bd. 18*, ss. 98-100.
Donald Neff, *Fallen Pillars. US policy towards Palestine and Israel since 1945*, ss.55-105, 107-112

Hovedspørsmål:

- *Hvorfor har vi ingen fred i Midtøsten i dag mellom Israel og palestinerne?*
- *Hvordan kan vi forklare konflikten?*
- *Hva er de dypere liggende årsakene til at konflikten har utviklet seg slik som den har?*
- *Hvorfor er det viktig å kunne historie for å forstå konfliktene i Midtøsten?*
- *Hvordan er de knyttet sammen? Hvordan har de virket inn på hverandre?*
- *Hvordan har stormaktene forholdt seg til regionen?*
- *Hvordan har det virket inn på konfliktene?*

Situasjonen i de omliggende arabiske landene – et riss

I samtlige arabiske land rundt Israel: Labil politisk situasjonen etter det militære nederlaget.

Politisk ustabilitet og regimeskifter.

Inkompetente og korrupte arabiske lederne.

Den yngre generasjons opprør mot den føydale strukturen og den vestlige imperialismen.

De militære spilte en stadig større rolle.

Offiserkupp styrtet de gamle regimene i en rekke arabiske land.

Kupp, konger og krig

1948: Et mislykket statskupp i Libanon mot de vestorienterte gruppene.

1958: Borgerkrig i Libanon.

1949: Tre militærkupp i Syria. Nye kupp i 1951 og 1954.

Resultat: Det panarabiske Baath-partiet fikk en fremtredende posisjon i Syria.

Jordan: Kong Abdullah myrdet 20. juli 1951 av en palestinsk nasjonalist som følge av hemmelige forhandlinger med Israel om separat fredsløsning.

Kong Hussein sto overfor en rekke problemer da han kom til makten i 1952:

- Palestinere følte liten lojalitet til Jordan
- Jordan var fattig
- Militæralliansen med Storbritannia og subsidiene derfra ble en stadig større politisk belastning for kongen
- Den arabiske nasjonalismen vokste i styrke

Egypt - en hovedrolleinnhaver

Forholdene i Egypt var ustabile og kaotiske: Statsministeren myrdet i desember 1948.

Kong Faruks regime var korrump og ineffektivt: Kongen levde selv et utsvevende liv.

23. juli 1952: Yngre offiserer grep makten: Gamal Abd el-Nasser.

Nasjonalistisk: Sterkt kritisk til den britiske innflytelsen i Egypt.

Nasser overtok den formelle makten etter at Naguib (1954) ble avsatt som president.

Nasser ble statsminister og senere president (1956).

Fra midten av 1950-tallet var Nasser Egypts - og den arabiske verdens - ubestridte leder

FNs forsøk på konfliktløsning...

11. desember 1948: PCC (Palestine Conciliation Commission) nedsatt for å finne løsninger på konfliktspørsmålene i Midtøsten.

USA, Frankrike og Tyrkia deltok i kommisjonen.

Et umulig og urimelig mandat.

Konferanse i Lausanne fra april til september 1949.

Det palestinske flyktningproblemet var det største og viktigste blant flere temaer som skulle diskuteres.

Andre spørsmål: Territorium, grenser, Jerusalem.

Konferansen resultatløs og avsluttet; en fiasko.

Nye forsøk

13. juni 1950: Den egyptiske regjeringen trakk seg fra forhandlingene.

Syria og Libanon fulgte samme eksempel.

Alle forkastet forslaget til PCC og erklærte at de ikke lenger ville forhandle med Israel under kommisjonens ledelse.

Vestmaktene: PCC hadde ingen permanente løsninger.

25. mai 1950: Tremaktserklæringen (USA/Storbritannia/Frankrike) for å demonstrere vestlig bekymring for området:

- Ville hindre ytterligere voldsutbrudd
- Sikre at hele Midtøsten forble på "riktig" side i Den kalde krigen
- Felles aksjon for å hindre endringer av våpenstillstandsgrensene i Midtøsten ved makt
- Motsette seg et våpenkappløp i Midtøsten

PCC - en sovende kommisjon

Israels grenser var i realiteten garantert av vestmaktene.

PCCs siste forsøk: Konferanse i Paris 13. september 1951.

Formelt eksisterte PCC enda i mange år.

Rapportene til FN fortalte om:

- Partenes uvillighet til å følge tidligere FN-vedtak
- Hvor langt fra hverandre de sto i alle stridsspørsmål som skilte dem

Grensesammenstøt

Våpenstillstandsavtalene hadde gjort slutt på den første krigen i Midtøsten, men så langt fra skapt fred.

Situasjonen utviklet seg stadig til det verre: Eksplosjonsartet.

Hyppige sammenstøt på grensene mellom Israel og Jordan, Syria og Egypt.

Grensene: Dårlig merket - eller ikke merket i det hele tatt.

Landsbyer, gårder og jorder var delt i to.

Beduiner: Nektet å godta at de ikke lenger kunne bevege seg fritt over landegrensene.

Palestinske flyktninger: Raid inn i Israel.

Syria

Den demilitariserte sonen rundt innsjøene Huleh og Genesaret (Tiberias/Galilee) var en hyppig kilde til friksjon mellom Syria og Israel.

Israel begynte å tørrlegge Huleh-sumpene i 1951.

Syria klaget umiddelbart til Den blandede syrisk-israelske våpenstillstandskommisjonen: Prosjektet ville gi israelerne en militær fordel.

Våpenstillstandskommisjoner

Fire våpenstillstandskommisjoner overvåket grensene mellom Israel og Syria, Jordan, Libanon og Egypt.

Kommisjonene ble ledet av offiserer fra United Nations Truce Supervision Organisation (UNTSO) og besto av representanter for partene.

Kommisjonene fikk en stormfull historie.

Israel kom til å utvikle dyp mistillit overfor hele FN-organisasjonen utover i 1950-årene.

Syrias klager

Israel: Gjennom Huleh-prosjektet planla israelerne å bygge en demning, noe som ville bryte avtalen.

Israel nektet å stanse arbeidet: Daglige væpnede sammenstøt.

18. mai 1951: Sikkerhetsrådet støttet stans i arbeidet.

Israel ga motstrebende etter.

11. juni 1951: Gjenopptok dreneringsarbeidet på israelsk side.

Israel trakk seg fra alle møter i Den blandede syrisk-israelske våpenstillstandskommisjonen.

Ny kilde til friksjon

September 1953: Kanal fra Huleh-området til Genesaretsjøen for å utnytte fallhøyden og vannkraften i Jordan-elven.

Elven rant hovedsakelig gjennom den demilitariserte sonen: Den markerte grensen.

Ved endring av løpet ville elven stort sett renne gjennom områder kontrollert av Israel.

Suverenitet og militære fordeler var nå koblet sammen med spørsmålet om rettigheter til vann.

Syria ble støttet i en rapport til Sikkerhetsrådet: Israel brøt flere bestemmelser.

USA tar grep

USAs utenriksminister John Foster Dulles grep inn:

- Dulles hadde fått nok av israelsk egenrådighet etter at israelerne hadde flyttet sitt utenriksdepartement til Jerusalem sommeren 1953; han skulle bli tøffere mot israelerne neste gang de ikke rettet seg etter amerikanske anmodninger.

Israel nektet å innstille arbeidet med Jordan-elven.

Dulles og Eisenhower kuttet all økonomisk hjelp til den nye jødiske staten 19. oktober 1953, fire dager etter Qibya-aksjonen.

Israelerne var rystet: Truman-administrasjonens tradisjonelle silkebehandling snudd på hodet.

USA ga ikke etter: Hjelpen ble stanset i over en måned.

29. oktober 1953 ble pengekranene åpnet igjen.

Israel hadde gitt etter for presset og stanset prosjektet.

Jordan

1950-tallet: Snikskyting, grenseraid og sabotasjehandlingene på grensen mellom Israel og Jordan.

Israel besvarte etter hvert "nålstikks-taktikken".

Moshe Dayan (generalstabsjef i Israel fra 1953): Hovedarkitekt bak Israels nye militære doktriner.

Araberstatene skulle ikke vinne på å overfalle den jødiske staten.

Israel måtte ha militær kapasitet til å slå tilbake de arabiske statene samt vilje til å bruke sin militære overlegenhet.

1953: Israel var opphisset over alle angrepene fra Jordan.

14. oktober 1953: Voldsomme reaksjoner da det ble kjent at en mor og to barn var drept av jordanske infiltratører i landsbyen Yahud.

Ariel Sharon og Qibya

Israelske myndigheter hadde en mistanke om at den jordanske landsbyen Qibya var gjemmede for terrorister.

En spesialstyrke (Unit 101) var dannet flere måneder tidligere under ledelse av Ariel Sharon, senere israelsk statsråd og statsminister.

15. oktober 1953 angrep de israelske troppene landsbyen Qibya.

Kommandostyrken under Sharons ledelse sprengte hus for hus

66 mennesker døde, tre fjerdedeler av dem kvinner og barn

Aksjonen var godkjent av Ben-Gurion

Ben-Gurion trakk seg som statsminister og søkte tilflukt og fred i en kibbutz i ørkenen

Reaksjoner

Den blandede jordansk-israelske våpenstillstandskommisjonen: Kaldblodig mord

Sterk internasjonal fordømmelse

66 sivile dødsopfre skapte sensasjonsoverskrifter

FNs Sikkerhetsråd: Kalt sammen på vestmaktene oppfordring: Fordømte aksjonen

Israelerne: Overrasket over den internasjonale fordømmelsen

1954: Situasjonen på grensene til Jordan og Syria roet seg

Israelerne ga de massive gjengjeldelsesaksjonene æren for det: Det lønnet seg ikke å angripe den jødiske staten

Egypt

Problemene i sør tårnet seg opp.

På nyåret i 1955: Dramatisk forandring av karakteren på sammenstøtene.

Israel: Ville gi egypterne en lærepeng.

Siden 1948 hadde Egypt nektet Israel ferdsel gjennom Suez-kanalen.

Boikotten var økonomisk skadelig for Israel og fordømt av FNs sikkerhetsråd.

28. september 1954: Lastebåten Bat Galim seilte på kanalen med israelsk flagg.

Båten ble arrestert av egypterne: Sikkerhetsrådet gjorde ingenting.

19. oktober 1954: Britiske tropper hadde 20 måneder på seg til å trekke seg tilbake fra verdens største militærbase ved Suez-kanalen.

Kanalsonen uten et britisk nærvær: Åpen for et egyptisk angrep på Israel i større skala.

Israelerne: Stadig mer bekymret over militærregimet i Kairo.

Nasser: Et annen, langt farligere kaliber enn Naguib.

Oktober 1954: Israelsk spion-ring avslørt i Egypt

31. januar 1955: To israelske spioner ble hengt

Ben-Gurion vender tilbake

17. februar 1955: David Ben-Gurion trådte inn i regjeringen som forsvarsminister.

Ben-Gurion: Bekymret for den "veike" politikken Moshe Sharett hadde ført.

Qibya: En siste hilsen fra Ben Gurion før han trakk seg tilbake; angrepet på Gaza 28.

februar 1955: Et klart uttrykk for at Ben-Gurion var tilbake.

I ord og handling markerte Ben-Gurion at araberstatene hadde tøffere tider i møte.

Gaza forandrer konflikten

28. februar 1955: Israelske fallskjermtropper angrep en egyptisk militærleir nord for Gaza.

37 egyptere drept og 39 såret; 8 israelere drept og 9 såret.

Det blodige Gaza-raidet endret konflikten i Midtøsten: Nasser vendte hele sin oppmerksomhet mot konflikten med Israel, etter å ha vært opptatt av Egypts økonomiske og sosiale forhold.

Ydmyket og rasende besluttet Nasser å organisere kommandostyrker bestående av palestinske flyktninger.

Fedayeen-grupper gikk til angrep på Israel med full støtte av egyptiske myndigheter.

Den kalde krigen til Midtøsten

Angrepet på Gaza demonstrerte Israels overlegenhet og Egypts svakhet.

Nasser måtte skaffe Egypt våpen.

Midtøsten hadde ikke vært noe nedslagsfelt i Den kalde krigen.

Med Nassers opprustningsplaner flyttet stormaktsrivaliseringen seg for fullt også til denne delen av verden.

Urolighetene trappet opp utover våren 1955.

”Israel har aldri startet en krig”

31. august 1955: Sharett og regjeringen ga etter for press fra Ben-Gurion og Dayan
Samme natt: Khan Younis angrepet av israelske spesialstyrker: 36 personer drept, 13 såret.

Israels aksjon begravde Dulles sin fredsplan for Midtøsten.

El-Auja var en annen friksjonskilde: Viktig trafikknutepunkt.

2. november 1955: Israelske styrker knuste de egyptiske stillingene: 50 egyptere drept, 100 såret og 40 tatt til fange.

Ben-Gurion til Knesset: “Israel har aldri startet en krig og vil aldri gjøre det. Det er vår politikk.”

Tilbød seg å møte Nasser for å forhandle om fred.

Israel hadde okkupert den demilitariserte sonen: Veien var åpen for angrep på Egypt.

En klar advarsel

11. desember 1955: Ben-Gurion beordret et brutalt angrep på Syria uten å forelegge saken for regjeringen.

56 syrere ble drept.

Årsak: I oktober 1955 hadde Syria, Egypt og Saudi-Arabia inngått en avtale som bl.a. innebar en felles militærkommando mellom de tre land.

Genesaret-aksjonen var en klar advarsel fra Ben-Gurion: Ikke undervurder Israels militære overlegenhet og viljen til å bruke sin styrke.

Reaksjoner

Januar 1956: Sikkerhetsrådet fordømte Israel på grunnlag av en resolusjon lagt frem av Storbritannia, Frankrike og USA.

Verdensorganisasjonen har aldri snakket så tøft til Israel som i denne perioden.

I 1950-årene var FNs handlinger diktert av Vesten, med USA i spissen for dominansen.

USA: Brukte aldri sitt veto for å forsvare Israel mot alle anklagene og fordømmelsene - amerikanerne begynte med dette senere.

Ofte var det USA som selv ledet an i fordømmelsen av den jødiske staten

Israels forhold til øst...

Etter 1948 satset Israel på å holde seg utenfor Den kalde krigen.

Både USA og Sovjetunionen hadde støttet opprettelsen av den jødiske staten.

Sovjetunionens holdning kjølnet pga Israels standpunkt i Korea-krigen: Sovjetunionen plasserte Israel i den vestlige leiren.

Klare anti-semittiske tendenser i Sovjetunionen under Stalins siste leveår.

I FN: Fra 1953 støttet Sovjetunionen konsekvent araberstatenes standpunkter.

I Sikkerhetsrådet: Russerne nedla veto mot resolusjoner som ikke uforbeholdent fordømte Israel eller mot resolusjoner som kritiserte araberstatene.

...og til vest

Israel søkte nærmere samarbeid med vestmaktene, særlig USA.

Amerikanerne fikk stadig større innflytelse i Midtøsten.

De gamle kolonimaktene Storbritannia og Frankrike mistet sitt tradisjonelle fotfeste.

Kun i Vesten kunne Israel få økonomisk bistand og våpen.

Israel klarte enda ikke å knytte noen formell allianse med de vestlige stormakter. Vestmaktene ønsket ikke å ha Israel med i de alliansene som de planla å bygge i Midtøsten.

Israel klarte ikke å sikre seg våpenavtaler fra vestmaktene eller østblokken tilsvarende de araberstatene hadde sikret.

Fra slutten av 1954 klarte den 31-år gamle Shimon Peres å forhandle frem flere hemmelige våpenleveranseavtaler med Frankrike.

I begynnelsen av 1955: Lenge før Egypt innledet sine våpenforhandlinger med østblokken ble Israel forsynt med franske 155 mm gevær, lette stridsvogner og jagerfly (1956).

Takket være de hemmelige franske våpenleveransene forble Israel Midtøstens sterkeste og best utstyrte militærmakt i 1950-årene.

USA og Storbritannia ville fra 1950 dra Midtøsten inn i sine militære allianser.

De lyktes bare delvis:

- Tyrkia ble medlem av NATO i 1951
- Samme år ville vestmaktene danne The Middle East Command (MEC) med Egypt som et nøkkelland i alliansebestrebelsene
- Organisasjonen skulle demme opp for arabiske nasjonalisme
- Egypterne avviste planen blankt; de ville være fri all vestlig kontroll
- Egypt sa opp avtalen med Storbritannia fra 1936 om basen ved Suez-kanalen

Endringer i USAs holdning

Eisenhower-administrasjonen: Helt annerledes enn Truman.

Utenriksminister Dulles: Truman hadde ”overdrevet støtten til Israel”.

Rundreise i Midt-Østen mai 1953: Dulles oppdaget at araberstatene fryktet sionismen, og dernest den britiske imperialismen, mer enn kommunismen.

Amerikansk Midtøsten-politikk måtte legges om: De arabiske statene måtte gjenvinne tilliten til USA.

Den økonomiske hjelpen måtte økes.

Alliansefremstøtene måtte innskrenkes til land i Midtøsten nær eller ved den russiske grensen.

Bagdad-pakten (CENTO fra 1959)

Tyrkia: Utgangspunkt for den nye taktikken.

April 1954: Tyrkia inngikk en militæravtale med Pakistan.

USA: Lovte pakistanerne militærhjelp.

Februar 1955: Tyrkia og Irak sluttet en forsvarsavtale.

April 1955: Storbritannia sluttet seg til samme avtale.

Pakistan og Iran sluttet seg til Bagdad-pakten samme år.

En anti-kommunistisk sammenslutning på Sovjetunionens sør-flanke var dannet.

Ga britene en mulighet til å beholde noe innflytelse i Midtøsten gjennom kontroll av økonomisk og militær hjelp.

USA: Kun observatør, men reelt sett ble USA medlem med avtaler om våpenleveranser.

Vestmaktene kom ikke lenger i sine alliansefremstøt i Midtøsten.

Jordan avsto fra å slutte seg til Bagdad-pakten: Opposisjonen var meget sterk.

1. mars 1956: Sjefen for Jordans arabiske legion fra 1939, Sir John Glubb, ble sparket.

En rasende Nasser ville ikke ha noen form for vestmaktsinnblanding: Han var særlig bitter over at Irak hadde godtatt alliansebestrebelsene.

Irak og Egypt kjempet om lederposisjonen blant de arabiske statene: Iraks adgang til vestlige våpen var en alvorlig trussel mot Nassers ambisjoner.

På jakt etter våpen

Israels angrep på Gaza kom fire dager etter dannelsen av Bagdad-pakten.

Nasser: Israel var Vestens forlengede arm.

Hastet med opprustingen: November 1954 rettet han en forespørsel til Washington om våpenleveranser.

Eisenhower hadde fått kalde føtter.

Israel og den jødiske lobby i USA gjorde sterk motstand.

Sterk britisk motstand mot å selge våpen til Nasser.

27. september 1955 inngikk Egypt en våpenavtale med Tsjekkoslovakia: Fly, stridsvåpen og u-båter var inkludert.

Avtalen ble Sovjetunionens etterlengtede gjennombrudd i Midtøsten: Vestmaktene ble rystet.

Tremaktserklæringen fra 1950 var overspilt: Dens forsøk på å avverge kapprustning var mislykket.

Bagdad-pakten ble overkjørt av Sovjetunionen: USAs mer arabervennlige linje fra 1953 hadde ikke hjulpet.

USA fremsto som den jødiske statens nærmeste venn og fremste garantist.

Et fredelig forsøk

26. august 1955: Dulles-planen: Forslag til en mer permanent løsning av konflikten.

Tre vesentlige hindringer stod i veien for avspenning og fred:

- De palestinske flyktningene
- Mangelen på trygge grenser
- Den gjensidige mistenksomheten

Tilbud om sjenerøs økonomisk og diplomatisk hjelp og garanti for eventuelle grenser

Nasser og Ben Gurion hadde lite overs for planen:

- Egypt kalte den vag
- Khan Younis angrepet var Israels svar

Nye skritt

9. november 1955: Anthony Eden tilbød britisk mekling i den årlige Guildhall-talen.

Eden foreslo et kompromiss mellom FNs delingsplan fra 1947 og våpenstillstandsavtalene fra 1949.

Israel og araberstatene avviste forslaget.

Mars 1956: USA brakte hele konflikten inn for Sikkerhetsrådet.

4. april 1956: Dag Hammarskjöld ble bedt om å reise til Midtøsten for å vurdere hvordan de eksisterende ordningene fungerte og foreslå forbedringer.

Stormaktsløftet gjorde ikke særlig inntrykk på partene: Dagen etter ga Ben-Gurion ordre om et nytt angrep på Gaza.

5. april ble 56 innbyggere drept og 103 ble såret.

Hamarskjöld

Hamarskjöld: rundreise i Midtøsten fra 10. april til 3. mai 1956

Han møtte med bl.a. Nasser og Ben-Gurion

Hans gode forhandlingsevner fikk partene med på å:

- Trekke de militære styrkene lenger tilbake i demilitariserte soner
- Lage nye observasjonsposter
- La observatørene bevege seg friere
- Nye avtaler mellom lokale kommandanter

4. juni 1956 vedtok Sikkerhetsrådet en resolusjon etter Hamarskjölds linjer

Tross iherdige forsøk i juni/juli 1956 ble forslagene til FNs generalsekretær

Hamarskjöld aldri gjennomført:

- Uavbrutte episoder i Gaza-området
- Israel og Syria beskjøt hverandre i den demilitariserte sonen i nord
- Skuddveksling mellom israelske og jordanske styrker
- Jordanerne hadde også gjenopptatt sine raid inne i Israel.
- Disse ble besvart med fire store israelske gjengjeldelsesaksjoner i september/oktober 1956

I angrepet på Qalqilya 10. oktober 1956 ble 50 jordanere drept.

Alle trodde Israel planla et angrep på Jordan: De mobiliserte.

Det viste seg at det var rundt Suez-kanalen at situasjonen eksploderte.